

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/44026>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

Overzichtstentoonstelling van Lucebert in Schiedam

De stem van de lezende dichter

„Dichter die zich dik kleedt zodat het zweet der vervoering niet uitbreekt.” Zo omschreef Lucebert zichzelf aan het slot van een brief aan Gerrit Borgers. En zo staat hij nu afgebeeld op het omslag van de catalogus van de overzichtstentoonstelling van zijn werk die tot begin juni is te zien in het Stedelijk Museum Schiedam.

ANJA DE FEIJTER

De foto op het omslag van de catalogus dateert uit het midden van de jaren zestig; de brief aan Borgers waarin hij de redactie van het literaire tijdschrift Podium vraagt wat zij van zijn ingestuurde werk willen publiceren, is van april 1950. Het zal dan nog anderhalf jaar duren voordat hij aan het eind van 1951 met een eerste bundel poëzie debuteert, *triangel in de jungle / de dieren der democratie*. In de loop van zijn zeventig jaar lange leven (1924-1994) verschijnen er in totaal vijftien bundels poëzie van zijn hand.

Amsterdam en het Noord-Hollandse Bergen zijn de twee plaatsen in Nederland die met leven en werk van de kunstenaar verbonden zijn. Lucebert wordt geboren in de Amsterdamse Jordaan als Lubertus Jacobus Swaanswijk. In een vroeg gedicht laat hij horen hoe hij zelf wil dat zijn zelfgekozen naam klinkt: *na parijs en rome/ na af en aanwezigheden/ loei en kef ik/ lucebert*. In een interview uit 1959 vertelt hij dat hij van huis uit Lubertus heet en dat hij daar alleen maar ce tussen heeft gezet. Maar intussen staat er wel twee keer 'licht'.

Op dat moment, eind jaren vijftig, is er al veel gebeurd. Na aanvankelijke moeilijkheden bij het vinden van een uitgever voor zijn poëzie komt zijn dichterschap als een explosie aan het licht met vier bundels poëzie in drie jaar tijd. We schrijven dan 1953, het jaar waarin de dichter zich met zijn vrouw Tony vestigt in Bergen. Vanaf 1956 wonen

zij in Bergen aan de Boendermakerhof waar Lucebert zijn vaste ritme vindt en de dag kan beginnen in het eigen atelier. Vanaf dat moment worden ook de materialen waarmee hij kan werken steeds breder en gevarieerder en komt naast de tekenaar die hij vanaf het prille begin is geweest, de schilder meer en meer tot zijn recht.

De tentoonstelling die afgelopen weekeinde in Schiedam is geopend, geeft een breed overzicht van de verschillende kanten van zijn kunstenaarschap. Het is een tentoonstelling van Lucebert als schilder, dichter en fotograaf. Er zijn ruim 250 werken te zien: schilderijen, werken op papier, veelal in gemengde techniek, en grafiek. Daarnaast worden er foto's tentoongesteld en een kleine verzameling keramiek uit de jaren negentig.

Zachte ogen

Lucebert had het beroemde 'zachte oog' waarmee hij dat wat hij fotografeerde, tot zeer dichtbij kon naderen of 'dicht op de huid kon zitten', zoals Diana Wind in haar bijdrage aan de catalogus schrijft, en grote betrokkenheid kon tonen. Het hoogtepunt van zijn fotografische werk ligt in de tweede helft van de jaren vijftig. In die jaren werkt hij ook samen met de redactie van het architectuurtijdschrift *Forum* aan dag en nacht: bij vijftig foto's die het leven in Amsterdam van de vroege ochtend tot diep in de nacht te zien geven schrijft Lucebert een cyclus van 21 gedichten. Op een enorm doek in het trappenhuis van het museum in Schiedam zijn een paar bijzonder mooie regels uit deze cyclus gereproduceerd: *op alle klokken drijft/ de bijtende/ doorn van de tijd*. Typisch in deze bewoordingen is het streven naar het algemene of zelfs universele en een manier van de taal gebruiken die op beeldhouwen lijkt door de krachtige en trefzekere klankstructurering.

Wanneer hij in 1991 enige tijd in Berlijn verblijft, gaat hij op uitnodiging van de keramiste Kattrin Kühn werken in keramiek. Prachtig beschilderde vazen en schalen zijn het resultaat en een aantal intrigerende objecten. Hoe alle verschillende kanten van zijn kunstenaarschap toch ook onlosmakelijk verbonden zijn, blijkt bijvoorbeeld uit de lessenaar die hij in Berlijn heeft gemaakt, een Pult, met op de zijkant de tekst *eine brandneue Kollektion der schönsten Bücher*; het schuine vlak waarop de boeken kunnen rusten, is beschilderd met *wijd open ogen* en op het onderstuk verschijnt een vrolijk gulzige mond.

Boeken met gezichten verbinden, of algemener: taal met een gezicht of een lichaam, is wat hij zijn leven lang heeft gedaan. Het gaat daarbij om een tegenstelling tussen het meest concrete (het lichaam) en het meest abstracte (de taal). Lucebert is de dichter van de lichamelijke taal. Hij streeft naar een taal waarin hij zich belichaamd kan weten, een taal waarin hij als in een

icnaam kan verwijnen. incarnatie neet een van de mooiste gedichten uit net latere werk. Maar belichaming of zelfverwermelijking is niet het enige waarom het gaat. Na het einde van de Tweede Wereldoorlog komt een nieuwe generatie dichters aan het woord die het gezicht van de Nederlandse poëzie ingrijpend zal wijzigen. In een van zijn beroemdste gedichten schrijft Lucebert: in deze tijd heeft wat men altijd noemde/ schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand. De schepping is ontspoord. Op tal van plaatsen in zijn werk is de associatie van aanvankelijkheid met ontsparing te beluisteren: in het grote nest is er altijd wel geweld.

De nieuwe poëzie moet geschreven worden in een nieuwe taal die blijk geeft van dit besef van een verschrikkelijk ontspoorde werkelijkheid. Dat levert harde en scherpe dichtregels op, zoals de uitgestoken hand zal ons eerst bedriegen dan bedreigen, maar gebeurt vaak toch ook lichtvoetig en speels, met de plotselinge verrassing, middenin een lang gedicht, van een regel als na mij de motregen. Aan de andere kant staat de wil om de schepping als het ware over te doen en langs de weg van de meesterlijke beheersing van de taal ons het zicht te bieden op een andere werkelijkheid. Dit geldt zowel voor de dichter als voor de schilder, voor de beeldende kunst evenzeer als voor de poëzie.

Schenking

De tentoonstelling in Schiedam komt twintig jaar na de laatste grote overzichtstentoonstelling in Nederland, die in het Stedelijk Museum Amsterdam uit 1987. Ook toen was er een breed overzicht van het werk van de schilder te zien, waaraan een overzicht van zijn fotografische werk was gekoppeld. Het Stedelijk Museum Schiedam biedt nieuwe generaties kijkers en lezers de gelegenheid om kennis te maken met het werk van een van de belangrijkste Nederlandse schilders en dichters van de tweede helft van de twintigste eeuw.

Schiedam biedt een belangrijke aanvulling op Amsterdam door een indrukwekkende uitbreiding van het overzicht van het beeldende werk dankzij de schenking van de Stichting Lucebert in 2006 van een omvangrijke verzameling werken aan de Nederlandse Staat die wordt beheerd door het ICN, het Instituut Collectie Nederland. Daaruit worden nu voor het eerst zo'n honderd werken aan het museumpubliek gepresenteerd. Er zijn topstukken bij, zoals Portret uit 1960 dat een soort vooroefening in geometrische abstractie van een hoofd lijkt te zijn, met zes mogelijke ogen waarvan er twee open zijn gegaan, en Pronkende dwerg uit 1957. Ook vanwege het loeien en keffen kan ik hier Woodlum uit 1961 en Elated uit hetzelfde jaar niet onvermeld laten. Maar zo'n opsomming schiet altijd tekort!

De tentoonstelling in Schiedam biedt daarenboven de unieke ervaring dat je als bezoeker kijkt naar het beeldende werk van de schilder, terwijl je de stem van de dichter hoort. Lucebert was een begenadigd voordrager van eigen werk en er bestaan tal van geluidsopnamen die dit bewijzen. Het Stedelijk Museum Schiedam heeft van deze bijzondere omstandigheid dankbaar gebruik gemaakt en ervoor gezorgd dat de bezoeker van de tentoonstelling overal begeleid wordt door de stem van de lezende dichter. Zo veel mogelijk leerlingen en studenten zouden zich deze ervaring niet moeten laten ongaan: je kijkt naar het werk van de schilder terwijl je de stem van de dichter hoort. Op naar Schiedam dus!

De tentoonstelling 'Lucebert. Schilder, dichter, fotograaf' is tot 3 juni te zien in Stedelijk Museum Schiedam.

Bij de tentoonstelling is een catalogus verschenen die alle tentoongestelde werken bevat, met daarnaast een vijftal bijdragen over Lucebert van Cyrille Offermans, Suzanna Héman en Jurrje Poot, Ton den Boon, Diana Wind en Peter Hofman. Prijs: 32,50 euro.

Prof. dr. Anja de Feijter is hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen.